

Nok til både én og to?

I Sct Olai kirkes søndre sideskib findes den "murede begravelse" nr. 4, der tilhørte først Jens Bech, og siden Nicolay Dahl. I 1743 blev Dahls svigerinde begravet i krypten sammen med sit nyfødte barn, og et omfattende udstyr til den lille. Artiklen ser på folketroen bag.

Af Charlotte S H Jensen, folkemindeforsker, mag.art.

I slutningen af juni 1743 døde Sille Maria Fensmarck, gift med købmand Niels Dahl i Helsingør. Husstanden omfattede også lille Henrik på 1 1/2 år og den noget ældre "Jomfru Anna Margretha", som var hans halvsøster. Tilsyneladende var der en pæn aldersforskel mellem de to børn. Da der kun er disse to arvinger efter Sille Maria, må "jomfruen" næsten være identisk med den "Anna Marie Riegels", der i kirkebogen nævnes som fadder ved den lille Hinrichs dåb 16/1-1742 i Sankt Olai, hvor hun kaldes "infantii soror", altså dåbsbarnets søster. Var hun fadder ved lillebroderens dåb bør hun have været konfirmeret, og altså en halv voksen pige, hvilket også sætter Sille Marias alder i perspektiv. Hun har næppe været purung.

Familien med de to børn hørte til det helsingoranske borgerskab, og havde et flot udstyret hjem i huset på Strandgade. Her var både spisestuestole med gyldenlæder, sølvtøj og spejl i glasramme, fortæller skifteprotokollen fra Helsingør byfoged 1737-58, hvor dødsboet fra 1743 er registreret. Man sad tydeligvis ikke og hakkede i det, og derfor fik den afdøde kone naturligvis også en ordentlig begravelse.

Det var så heldigt, at Niels' bror Nikolay havde kontrakt på gravkrypt nr. 4 i Sankt Olai kirke, og den 20. juni blev Sille Marias kiste sat ned i svogerens krypt¹. I kirkebogen blev begravelsen også indført, dog uden den døde kvindes navn og alder: "*20 junius: Sign. Niels Dahls Hustrue. Hun døde i barnsnøed og blev begrafved i hans Broders Nicolai Dahls muured begravelse i Kirken som hans formand Sl. Jens Bech havde indrettet. For grafvens aabning annamede Mons. Nieuhausen 8 rd. 2 mrk. á parte blev betalt for Klockerne 1 rd.*"². Indførslen rummer ikke oplysning om det døde spædbarn, hvilket kan undre. I andre tilfælde nævnes døde småbørn, når de er begravet indenfor Sct. Olais område. Den 6. oktober 1735 begravnes fx "*Jørgen Knapmagers Hustrue og Nyefødde barn Ana Xstoffersdtr. og Ana Marie begge i én Kiste her paa Krkegrd.*" I dette tilfælde var barnet tydeligvis døbt, men også udøbte børn findes indført, fx 27. maj 1740 hvor "*Barber Svitzers 2 spedede Børn, tvillinger*" begravnes "*begge i én Kiste*". Også et eksempel på et dødfødt barn kan anføres, med begravelsen af "*Niels Pedersen fergemand dødfødte Barn her paa Kirkegrd*" d. 3. august 1743. I tilfældet med det dødfødte barn blev der endog betalt for både "*jord og spiireklocher*". Der synes således ikke at være nogen grund til, at det døde spædbarn i Sille Marias kiste ikke er opført.

Men uagtet den mangelfulde indførelse lå Sille Maria uforstyrret indtil 1938, hvor Nationalmuseet foretog gravundersøgelser i kirken.

Gravundersøgelse i 1938

I 1938 var graven i søndre sideskib en af dem, der blev undersøgt af museets folk. Her gjorde man en uventet og interessant opdagelse. I kisten med den døde kone fandtes også, ved ligets venstre side, forskelligt børnetøj, samt en tykbundet grøn glasflaske med vand, der - ifølge den gamle udgravingsbeskrivelse - stod i fodenden. Fundet blev tolket som et udtryk for en skik og en tro, der er velkendt af folkemindeforskere, nemlig, at uforløste barselkvinder skal have udstyr til barnet med i kisten. Børneudstyret i Sille Marias kiste omfattede:

- *et stykke papir omvundet med hørtråd og bændel, med en nål og en knappenål stukket i.*
- *en rektangulær lærredsble*
- *en rynket krave af meget tyndt hør*
- *et rektangulært svøb med bogstaverne SMD i lyseblå korssting broderet i det ene hjørne.*
- *en trestyks hue i lyserød silke med foer af mørkerødt vadmel*
- *en hvid puldhue i lærred*
- *en barneskjorte med bogstaverne HRD i lyseblå korssting (34 cm over ryggen)*

Desuden nogle sammenrullede rester af lyst udltøj, der måske har været en svøbeliste, samt et brev knappenåle.

Konklusionen har for eftertiden været, at graven rummede en uforløst barselkone, og er blevet fremført som et af de "arkæologiske" beviser for skikken med at give afdøde gravide kvinder børneudstyr samt vaskevand med i graven. Den folkemindesamlende kredslæge i Kalundborg, J.S. Møller, omtaler fundet i sit omfattende værk "Mor og Barn i dansk Folkeoverlevering" fra 1939-40, og konkluderer her, at "*..hun er da sikkert død under fødslen og uforløst*". (p.168) Imidlertid har det ved de fornyede undersøgelser vist sig, at graven også rummede et spædbarn - fuldbårent ordnet, svøbt og med en fin lille hue på hovedet.

Spøgeri og dets årsager i almindelighed

Begrundelsen for at give en afdød og uforløst barselkone særligt udstyr med i kisten var, at hun efter den folkelige overbevisning efter et vist tidsrum - fx til den tid, hvor svangerskabet normalt ville være afsluttet, vil føde i graven, og derfor har brug for tøj, m.m. til den lille. Mangler disse ting, kan man risikere, at den afdøde kvinde vil spøge for at gøre de efterlevende opmærksomme på, at hun savner tøj til sit barn.

En adfærd af denne type er meget almindelig for spøgelser. Meget hyppigt fortæller spøgelsessagn, at den afdødes færden har sin rod i én eller anden form for uorden, som vedkommende føler behov for at få rettet op på. Oplagte spøgeriårsager er naturligvis de egentlige forbrydelser. Det gælder fx for de mange sagn om skelflyttere og nattepløjere,

men selvsagt også for mordere, henrettede og selvmordere.

I folketroen er det ikke så ligetil at komme i himlen, det kræver bl.a. at man er kristeligt begravet på kirkegården. Derfor hører fx myrdede kræmmere, uønskede og dræbte børn, selvmordere og andre, der har fået en lemfældig eller usædvanlig jordefærd også til blandt gengangerne.

Det er dog langt fra alle spøgerier, der har sin rod i egentlige forbrydelser m.m. som ovenstående. Den "uorden" som spøgelseset interesserer sig for, kan også blot være væremønstre, som skal findes, arvegods, der ikke er retfærdigt fordelt, eller lånte sager, der ikke er leveret tilbage. Hensynet til de efterladte kan også spille ind, fx i sagn om mødre, der går hjem for at holde øje med, at deres børn har det godt, eller for at formane en stedmoder om at tage sig ordentligt af de små.

Fødsel i graven

Det er i denne sidste gruppe af spøgerisager, man skal finde de barselkoner, der spøger, fordi de savner nogle af de genstande, som folketroen anbefalede at give mor og barn med i graven. Der er temmelig mange folkloristiske belæg³ for denne tro, der synes at have været almindeligt udbredt over hele landet. En "typisk" optegnelse kunne fx være denne: *" Naar en frugtsommelig Kvinde døde før Barnets Fødsel, skal hun efter gl. Tro have Børnetøj, samt Offer til Præst og Degn med i Graven. 4 Uger efter den Dag, der skulde have været Barnets Fødselsdag, vilde de saa finde Offerpengene under Alterdugen i Kirken.*⁴

At pengene til kvindens introduktion skulle findes under alterdugen indikerer, at hun - skønt afdød - havde gennemgået en form for indledning, på linje med levende barselkoner⁵. Folkemindesamleren Jens Kamp stødte også på denne opfattelse, og gav en lidt længere forklaring: *" Lignedes skal en saadan Kvinde have en Skilling med sig i Graven; thi naar hun er forløst, maa hun holde sin Kirkegang som andre Kvinder og ofre Skillingen til Præsten. Nogle mene, at det er selve Menighedens levende Præst, som forrætter denne Indløsning, og faaer Skillingen i Offer; men dette hører til Præsternes Hemmeligheder, som de aldrig maa tale om. Andre sige derimod, at det er én af de afdøde Præster, som hvile paa Kirkegaarden, der maa løse hende ind. Thi løses el. læses ind fra sin vanskelige Stand maa hun, da hun ellers ikke kommer i Guds Rige"*⁶. Og det sidste var selvsagt en meget alvorlig affære. En indirekte hindring for at komme "i Guds Rige" var også det manglende børnetøj, som den ulykkelige moder måtte gå og klage efter.

En enkelt optegnelse nævner også en speciel udsmykning af ligtøjet, nemlig, at man på 1880'ernes Reersø gav afdøde barselkoner en særlig påklædning. En sådan kone blev begravet i sin sorte brudekjole⁷, men desuden fik hun en "*blodrød silkesløjfe*" fæstet på

brystet. *"Det skulle slige kvinder have, om man saa skulde langt af By netop for at kunne skaffe den bestemte farvenuance"*⁸

En temmelig kendt sagntype, der findes over hele landet beretter om kvinder, der går og klager sig, og som får et stykke tøj, fx et strømpebånd, der bruges til svøbeliste, hvorefter spøgeriet hører op. En variant handler om kvinder, der ganske vist har fået det påkrævede udstyr, men alligevel går og klager: *"Der var kun lidt til én og mindre til to!"*⁹. Kvinden har født tvillinger i graven, og mangler nu tøj til den ene.

Genfærd med substans

Forestillingen om den døde barselkones nødvendige ekstraudstyr er i øvrigt ikke en dansk specialitet, men kendes også fx i Sverige, helt op i Dalarna. Svenske barselkoner skulle i 1800-årenes sidste halvdel have børnetøj, vandflaske, saks, "pudderpose" og offerpenge med i kisten.

I svenske sagn kan man desuden støde på beretninger om, at levende jordemødre eller andre kvinder har bistået de døde barselkoner med fødslen. Når dette på et tidspunkt blev åbenbaret, og en eller anden beskyldte hjælpersken for at fare med løgn og overtro, blev graven åbnet, og her fandt man så – naturligvis - den døde kone og det døde barn - sidstnævnte svøbt i den levende fødselshjælperkes forklæde.¹⁰

Forestillingen om fødslen i graven giver et billede af meget håndgribelige gengangere, der giver mindelser om den gamle nordiske forestilling, hvor de spøgende ikke synes at have været hverken luftige eller tågede skikkelser. Her var det nærmest som om, at selve den afdødes krop kunne være aktiv i spøgeriet, en tanke, der passer godt til bondesamfundets forestilling om, at en afdød skulle kunne føde.

Fra 1600-tallet og frem til 1915?

Forestillingen om den døde barselkones særlige gravudstyr findes heller ikke kun i de nyere folkemindeoptegnelser, der primært stammer fra tiden efter 1850, selvom de forestillinger og tilstande, der beskrives, udmærket kan være - og som regel er - noget ældre. Det var jo navnlig "fortidens tro og skik", der interesserede den tids folkemindesamlere.

Kendskabet til skikken kan tilsyneladende dokumenteres tilbage til 1600-årene, men kan selvfølgelig godt være ældre.¹¹ Fra 1600-årene beretter Peder Syv i sit værk om de almindelige vildfarelser ("*De vulgi erroribus*") om, at der på Syv kirkegård var fundet penge i en grav *"Når en kvinde var inden kirke kaldtes de hedenkvinder. Døde de imidlertid, lagdes der offerpenge i kisten, men når de ej blev forløste saks, synål og børneklæder. Der fandtes i Syv kirkegård (1648) penge i en grav af godt sølv, af hvilke jeg haver een, hvorpaa staar "Frides Impator" med Effigie - item andetsteds, som i*

*Strøby kirkegaard med K. Edvardi Effigie.*¹² Om de pågældende mønter ar placeret som færgemønter eller offermønter er ikke til at afgøre ud fra teksten, men tydeligt er det i hvert fald, at Peder Syv har kendt barselkonetraditionen, og derfor ladet denne indgå i sin tolkning.

I Sixtus Aspachs disputats fra 1697 nævnes også at *"det er en overtro, at frugtsommelige koner, som dø inden barsel, dog til den bestemte tid føde deres barn i graven; derfor giver overtroiske koner den afdøde med i graven tråd og hvad der ellers hører til at klæde et spædbarn."* Oldenburg nævner i 1740 også den, efter hans mening, *"daarlige"* men ligefrem *"højst almindelige skik"* at give kvinder, der er døde i barselsseng *"i deres kiste tråd, lærred nåle, sakse og desuden et brød samt andre madvarer, for at ikke fosteret som endnu fjæler sig i bugen og kommer frem deraf i gravens gemme, skal mangle føde og klæder"*. Videre forklares, at sådanne kvinder endnu får disse ting på Møn i 1818¹³.

Jacob Bircherod rapporterer fra 1700-årenes begyndelse om fynske skikke, at man også her kender både gravudstyret og forklaringen på, hvad der kan ske, hvis man undlader det: *"Naar een frugtsommelig kone dør førend at hun gjør barsel, saa legges vand, naal, traee, fingerbølle, sax, list, svøb og aldt det som bruges til eet nyefød barn i kisten med, for at hun ikke skal gaae igien hereffter, og meget siges i Odense om een død kone, der saaledes af mangel paa een ble laante et tørreklæde af een pige"*¹⁴

Er disse vidnesbyrd, om kendskab til forestillingen, nogle af de tidligste skriftlige belæg for barselkonens gravudstyr, må det andet yderpunkt udgøres af en optegnelse i Dansk Folkemindesamling, foretaget 1915 af Jeppe Aakjær, der var en flittig meddeler. Her forklares at *"Naar en frugtsommelig Kvinde dør førend hun bliver forløst faar hun med sig i Graven: en Sax, en Naal, en Skaal til Vand og andre Jordmorrekvisitter, som fornylig er blevet fundne i en Grav paa Vroue Kirkegaard. Det er i det sydlige Fjends Herred Skik den dag i dag"*¹⁵.

Andre eksempler

Bortset fra Sille Marias grav og de deri fundne genstande, kendes en række andre beretninger om fund af barselsudstyr i nyere tids grave. Desværre er disse fund ikke helt lette at dokumentere i dag.

Jeppe Aakjær nævner fundet på Vroue kirkegård, og ifølge J.S. Møller skulle der også eksistere et fund fra Kalundborg, hvor forskelligt dukkede op. Han beretter, at læge Ranft under restaureringen af kirken 1866-77 fik tilladelse til at åbne en grav, om hvilken man fortalte, at den rummede en kvinde, med sit efter døden fødte barn. Da graven åbnedes, *"fandt han da baade Moder Barn og Børnetøj. Saaledes fortalte Datteren af Konduktøren ved denne Restaurering mig"*¹⁶ skriver Møller, og nævner desuden fund fra Aulum¹⁷ (1921) bestående af saks, ølflaske med vand samt en lille flaske af klart glas. Den

optegnelse, som Møller refererer, begrundet i øvrigt tilstedeværelsen af vandet med, at *"Vand skal endelig også med til Barnet, thi det er jo Barnets første Føde"*¹⁸.

Fra Sdr. Kongerslev syd fra Ålborg refererer Møller fundet af en del børnetøj samt synål og tråd i graven hos en kvinde, der formodedes at være Kirsten Andersdatter Dueborg, død 1679 i en alder af 36 år¹⁹. Desuden oplyses, at den lokale præst i Gangsted, Pastor H. Brøchner, skulle have indført flg. passus i kirkebogen: *"Da man grov graven til Mette Cathrine Andersdatter martii 1834 fandtes på bunden af en uforrådnede kiste en flaske af 1/2 eller 1/4 pægl rom, hvori noget flydende uden lugt, Blandt flere gisninger fandt jeg Lauridsens den rimeligste : 'Her har en kone været jordet, der var i barnsnød, uforløst. Ved slig lejlighed medgaves synål, tråd, svøb, navlebind, måske også vand til at vaske barnet'*²⁰

En optegnelse i Dansk Folkemindesamling beretter også om et fynsk fund, nemlig af *"Børnetøj, en sølvbroderet Hue og en Sutteflaske"* der skal være fundet ved siden af et kvindeligt, da man *"engang i forrige århundrede smed en Del kister og Lig ud af Begravelseskældrene under Nyborg Kirke"*²¹.

Andre gravgaver fra nyere tid

Optegnelserne om fund af børnetøj er imidlertid langt fra enestående, når de ses i forhold til andre vidnesbyrd om fund af forskellige former for "gravgaver" i nyere tid. Især flasker og mønter omtales fra tid til anden i folkemindeoptegnelser som fundne ved opkastning af grave. Mønter kan tolkes på flere måder - fx placerede man hyppigt mønter på afdødes øjne for at holde disse lukkede, så vedkommende ikke ved sit blik kunne trække andre med sig i graven. En ret speciel optegnelse af Andrea Sørensen nævner et tilfælde, hvor et par giftmordere havde lagt en toskilling på hver side af deres offer da hun lå i kisten. Dette, mente de, ville hindre den dræbte i at gå igen.²² Som regel tolkes mønterne dog enten som offermønter eller færgespenge. Fx nævnes fra Landet sogn fund af *"mange skeletter"*, der havde småmønter i den knyttede hånd, hvilket tolkedes som *"Portnerpenge til Himmerige"*²³.

En flaske med væske fandtes også, og tolkedes sådan, at der var tale om urin, smuglet ned i kisten af en sengevæder.²⁴ Dette er i god tråd med dét en sønderjysk meddeler fortalte i 1936 til indsamleren Andr. Lorenzen; *"efter andre nu for længst afdøde, at der blev lagt Glas ned til et Lig, der laa i Ligkiste. Paa den Maade kunde den, der gjorde det overføre en Lidelse paa Liget, som det da efter den gængse Tro tog med sig i Graven"*²⁵

En anden tolkning af flaskefund er, at der er tale om brændevinsflasker, lagt ned til personer, der i særlig grad yndede denne drik. Også fx tobak og andre levnedsmidler eller genstande kunne man træffe på: *"Trindt om i Angel, saa ogsaa i N. Fahrensted Sogn, var det indtil omkring 1870 Skik at give Liget et el. andet med i Ligkisten. Det blev*

*forbudt ved Lov. Der var dem, der gav en død Mand en Ragekniv med. Penge blev der lagt i Kisten til ethvert Lig. En Skilling el. Søsling var det mindste. Der var ogsaa dem, der lagde en Flaske, der var fyldt med Brændevin i Ligkisten. Ret alm. var det at lægge Levnetsmidler i Ligkisten*²⁶. Fra en anden kant af landet, Dalbyneder, fortælles en selvoplevet beretning om en begravelse, hvor en af *"ligets familie"* kom hen og lagde noget brød samt en flaske mælk ned i kisten med ordene *"Du skal have noget med paa den sidste rejse"*²⁷.

Legetøj og mistede lemmer

Der findes kun få optegnelser, der explicit nævner børnegrave med tilhørende "gravgaver". Fra Fejø berettes om fundet af *"et 10-års barn"* der i sin hånd havde såkaldt dødmandsskat, en *"pengetut"* med 12-14 mønter, et temmelig betydeligt antal, såfremt man kan tro meddelelsens antalsangivelse. Endelig haves en optegnelse vdr. Tomby kirkegård, hvor der skulle være fundet en dukke i en opkastet grav. Meddeleren, en lokal aftægtskone, forklarede fundet ved, at *"Dukken er jo sikkert i sin Tid bleven givet BARNET med i Ligkisten"*²⁸ En forklaring, der stemmer fint sammen med en meddelelse fra en helt anden kant af landet, nemlig Jerslev, hvor en meddeler mente, at børn kunne få et stykke kært legetøj med i kisten *"saa de ikke skulde græde efter det"*²⁹

Mistede lemmer måtte også med, når deres ejermand gik i graven, og flere optegnelser fortæller om amputerede kropsdele, der kom med i kisten eller evt. ligefrem blev gravet ned på forhånd. Således fortæller en beretning om en skolelærer i Tikøb, der overværede, hvorledes enken efter en skomager, lagde en lille gulnet avispapirspakke ned i benenden af hendes mands kiste. Adspurgt forklarede hun, at det var den afdødes tæer, som han selv havde knebet af med en tang, engang da han havde fået koldbrand i dem efter en druktur. Begrundelsen var, at *"Den døde skulde vel have alt, hvad der havde hørt til hans Legeme, med i Kisten"*³⁰

Kendt tradition om Olai-krypterne

Tanken om at forsyne en afdød med forskellige genstande, som man mente, at hun eller han kunne få særligt brug for, eller var særligt knyttet til, kan således siges at være et – om ikke almindeligt – så dog kendt fænomen.

Som tidligere nævnt er "børnetøjsfundene" dog vanskelige at dokumentere i dag – hvilket er særligt trist for det kalundborgensiske eksempel, idet der her ikke er tvivl om, at både mor og barn fandtes i kisten med børnetøjet. Der var således tale om en kvinde, der rent faktisk havde født, men dette til trods, alligevel havde fået det påkrævede udstyr med sig.

Når dette fund er særligt interessant skyldes det primært, at også den lille, som kostede Sille Marie Fensmarck livet, jo rent faktisk lå i kisten. Interessant nok stemmer denne kendsgerning overens med en lokal tradition om kisterne i Sankt Olais krypter.

Gartner Larsen * ca. 1884, der var klokker ved kirken, fortalte i 1949 til Handels- og Søfartsmuseets direktør, Henning Henningsen, der også var en ivrigt folkemindesamler: *"Under Gulvet i Olai Kirke og i kapellerne ligger der mange Lig, som er flere hundrede år gamle. De er ligesaa friske, som om de var døde for 14 dage siden. de ligger i Kisterne i deres Ligtøj, men naar man rører ved Tøjet, bliver det til Støv. det er Luften, der gør, at der saa friske og velbevarede"*³¹, Denne beretning virker som om den er influeret af en lignende, der handler om begravelser i Sankt Mariæ, og hvori det også nævnes, at ligtøjet smuldrer ved berøring, hvilket er et vandremotiv, som ikke er i overensstemmelse med forholdene. Gartner Larsen kendte imidlertid også til Sille Marias grav, for det må være den, han omtaler således: *"Under søndre Sidegang i Sct. Olai Kirke ligger der i en Kiste, som nok er sine 300 år, en Kvinde begravet med sit lille Barn. Ved siden af ligger der en Patteflaske med Mælk i. Det hele er velbevaret, kun er Mælken blevet brun i Aarenes Løb"*³².

Her er således i optegnelsen ingen tvivl om, at meddelelsen mener, at kisten rummer både mor og barn. Det er værd at bemærke, at den er gjort efter Nationalmuseets undersøgelse, og efter, at J.S. Møllers bog om "Moder og barn i Dansk Folkeoverlevering" udkom i 1939-40. Alligevel afviser meddelelsen de tolkninger, man her var kommet frem til, og i mener i øvrigt, at vandflasken er en sutteflaske. Dette kunne indicere, at meddelelsen om de døde i kisterne, og deres usædvanligt velbevarede stand³³, måske kan være bygget på selvsyn, eller andenhåndsforklaring, men det nævnes desværre ikke direkte, hvor klokkeren har sin viden fra.

Børneudstyr – selvom barnet lå i kisten?

Stort set alle optegnelser af traditionen om de døde barselkoners gravudstyr pointerer, at sagerne tilkommer kvinder, der er døde "uforløst" – og altså begravet med fosteret i bughulen³⁴. For nyligt er der ved undersøgelser af jordbegravelser på kirkegården ved Odense Domkirke, undersøgt en grav, der netop rummer en sådan kvinde. Hun var begravet sammen med sit foster, der lå i bughulen og fandtes i fødestilling, dog kunne det ikke konstateres, om fødslen havde været gået i gang. I umiddelbar nærhed af graven fandtes to mønter, en lille vievandsflaske af glas samt en saks, der sandsynligvis hører til fundet. Mønterne var hhv. en sølvskilling fra 1722 og en halvskilling i kobber fra 1719. Fyldet omkring begravelsen rummede desuden forskellige genstande, men om disse oprindeligt har hørt til i graven er usikkert.

Interessant er det dog, at der i dette fyldmateriale bl.a. fandtes stykker af nåle, der jo også i følge optegnelserne bør være en del af den uforløstes gravudstyr.³⁵ Men i modsætning til kvinden fra Odense og alle de andre uforløste barselskoner *havde* Sille Maria jo faktisk født sit barn, det var svøbt og ordnet, så strengt taget behøvede hun næppe at have udstyret med. Det er desuden også værd at bemærke, at hendes udstyr omfatter tøj, nåle og vand – men ikke saks og mønter. Det nævnes ikke explicit i optegnelserne, men tanken bag saksen kunne være, at den skulle bruges i forbindelse med klipning af navlestreng eller syningen af børnetøj. En tredje mulighed er magisk beskyttelse.

En saks i vuggen eller i vaskevandet beskyttede et nyfødt og udøbt³⁶ barn imod at blive bjergtaget. Selvom man vist aldrig har hørt om, at bjergfolkene kunne finde på at tage døde børn, må genstandene alligevel siges have en vis naturlig placering i børneudstyr. For magiske forholdsregler til beskyttelse af nyfødte, synes at have været en så indgroet tanke, at også kvinder, der bevidst skaffede sig at med et uønsket barn, kunne betjene sig af dem. Et eksempel på denne tankegang findes i Sankt Olai sogns kirkebog, hvor der den 8. juni 1732 blev begravet et dødfundet spædbarn på ny kirkegård. Indførslen lyder: *"Blev et spedt Barn begrafved paa ny krgrd. det blev funden døed i marchen indsvøbt i liinklæde med it rødt snoer om halsen"* Går man til en anden egn, Kippinge på Falster, indeholder kirkebogen i 1600-tallet også her et sådant eksempel: *"Dend 8. Aprilis bleff der funden et Spedbarn i Mogens pedersens haffve i Østerkipp og Moderen haffde hjemme i Nørre Vedbye, og var lagt Salt og Korn i en Klut paa barnet, og bleff funden een Syenaal paa hoffvedet. Bleff døbt Dnica Palmarum og samme barn bleff kaldet Anne"*. I begge tilfælde er tilsyneladende uønskede børn blevet forsynet med magiske beskyttelsesmidler. Rødt opfattedes i folketroen som en beskyttende farve, og da der intet er i Sankt Olai- indførslen, som antyder, snoren er brugt til at kvæle barnet med, er det muligt, at den var anbragt i beskyttende øjemed. I Kippinge-indførslen anvendes salt og stål (nålen) der også blev tillagt magiske egenskaber. Kornet rummer også en særlig kraft, for knækkede man korn (rug) af strået, kunne man efter sigende se Guds ansigt på brudfladen.

Lidt mere bemærkelsesværdigt er det måske, at der ikke findes mønter i Sille Marias kiste, da det vel næppe har været muligt for hende at gennemgå det sædvanlige introduktionsritual, der for en nybagt landbomør var påkrævet i 1740'erne. Skikken gik imidlertid af brug hos overklassen omkring år 1700, og i 1754 udstedtes et reskript, der tillod alle af borger og bondestand at undlade introduktionen i dens hidtidige form³⁷. En ikke uvæsentlig faktor omkring det helsingoranske børneudstyr er netop, at der er tale om et borgerligt miljø. Og hovedparten af de andre belæg, samt optegnelser der nævner

traditionen om barselsudstyret stammer fra landbefolkningen, (når undtages optegnelsen vdr. fundet fra krypten i Nyborg). Har Sille Marias efterladte ikke haft tilstrækkelig viden om den "klassiske" barneudstyrstradition? Man kunne i denne forbindelse også undre sig over, at den skjorte, der var lagt i kisten har initialerne HRD, og derfor synes have tilhørt den 1½ årige dreng Hinrich Riegelsen Dahl, der tilsyneladende var parrets eneste fælles barn. På landet brød man sig sædvanligvis ikke om at lægge genstande, der tilhørte stadig levende, i kisten til en afdød.

Et yderligere aspekt ved gravgaverne kunne også være, at der – de mange folktrosbelæg til trods – ikke kun er en trosræssig baggrund for fundet. Måske rummer det også i en vis grad et udtryk for de efterlevendes trang til at vise omsorg? På samme måde, som nutidige forældre eller andre nærstående, kan give afdøde småbørn legetøj eller tegninger med i kisten, og efterfølgende pynte graven med mosbamser, sutter eller legesager?

Med 200 år i bakspejlet kan man naturligvis altid gisne og gætte - og ét gæt må derfor også blive, at baggrunden for at lægge børneudstyr ned til en kvinde med en dødt, fuldbårent spædbarn var, at man måske har overvejet, om der kunne være en ufødt tvilling til det døde spædbarn - og at Sille Maria således VAR "uførøst" da hun døde. Selvom de nye undersøgelser ved antropolog Pia Bennike har påvist, at der kun er ét spædbarn i kisten, kan de efterladte i 1743 jo udmærket havde overvejet eksistensen af en ufødt tvilling. Har dette været tilfældet, kan udstyret i ses som en sikring af, at der her – i modsætning til i sagnenes verden – for en gangs skyld ville være være nok, både "til én" og "til to".

¹ LAK: Bog over Begravelser 1745-1809 p. 30 – 31.

² LAK: Kirkebog for Sct. Olai Sogn 1-179-15b, Døde, 1721-1746, p.326b – 327.

³ I forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel er gennemgået henvisninger til emnet "begravelse" i Dansk Folkemindesamling, hvilket har fremdraget henved 20 optegnelser, der på den ene eller den anden måde berører emnet. Desuden findes fænomenet omtalt i en lang række genfærdssagn, m.m. Se fx Evald Tang Kristensen: Danske Sagn bd. V, Kbh, 1987.

⁴ DFS 1906/23:441 Opt. af Lærer Th. Spange, Eggeslevmagle, 1908 efter gårdmandsenke, *1846

⁵ En anden form for indirekte "indledning" finder man måske i en meddelelse som en 68-årig kvinde i 1935 gav til den sønderjyske indsamler Andr. Lorenzen. Her fortælles, at en død barselkones kiste - i modsætning til alle andres - kom ind i kirken og stod foran alteret under sørgehøjtideligheden i kirken. Når højtideligheden var forbi, blev kisten båret til graven, hvor præsten talte endnu en gang. DFS 1906/45:3145. Dette var ellers del af en skik, der allerede på landemødet i Roskilde 1594 var blevet afskaffet "at vi ikke skulle falde tilbage til papistisk Overtro.." (cit. efter Birgit Kaiser: Historien om barnedåben, Kbh. 1995 p. 185)

⁶ DFS 1904/42: Kamp (226) Bl. 131-132, Nr. D 2 57

⁷ At blive begravet i en dragt, der beskrives som "brudekjole" er ellers oftest et fænomen, der fremhæves, når der er tale om unge kvinder, der dør før brylluppet.

⁸ DFS 1906/43: 294 opt. ved Emmely Jensen, 1943. Optegnelsen nævner desuden, at det drejede sig om "Søren P. Andersens kone". Dette dødsfald kan eftervises i kirkebogen for Helsingø sogn, der under 1889 angiver, at Gmd. Søren Peter Andersens hustru Birte Sofie Pedersen af Reersø, 41 år, blev begravet 19 april. Dødsårsagen angives at være "Lungebetændelse og Barnefødsel", og samme dag begravedes desuden parrets dødfødte datter. (LAK: Kirkebog for Kirke-Helsingø sogn, 3-309-7) Det kan således bemærkes, at optegnelsens angivelse af såvel person som tidspunkt forekommer nøjagtig.

⁹ DFS 1904/42:226 (Kamp) Bl. 131-132, D2 57.

¹⁰ Carl Hermann Tillhagen: Barnet i folktron, Stockholm 1983 p. 198-199

¹¹ Ved udgravningerne på Æbelholt Kloster i 1950'erne fandtes også grave med "civile" lig, barselkoner ikke mindst, og ved ét af dem "Moderen med Barnet" fandtes en mønt fra Erik Menveds tid - men det er ikke til at afgøre, om denne mønt var tænkt som almindelig færgemønt, uden forbindelse med kvindens tilstand. Keld Grønder-Hansen: Dødemønter fra danske kirker og kirkegårde. Hikuin nr. 17 1990, p. 147 ff. Det fremgår desværre ikke hvorledes denne mønt var placeret, og hvordan fundomstændighederne i øvrigt var

¹² Peder Syv (1631 - 1702) De vulgi erroribus. Møntfundet er behandlet af den danske numismatiker G. Galster i Numismatisk Forenings medlemsblad bd. XiV, 241 og 319 (1935). Her citeret efter J.S. Møller: Moder og barn i dansk Folkeoverlevering", Kbh. 1939, bd. 1, samt Dansk Folkemindesamlings registrant.

¹³ citeret efter Møller, 1939.

¹⁴ Jakob Bircherod: Folketro og Festsik, særlig fra Fyn (1734) udg. af I.M. Boberg, Kbh. 1936, p. 52.

¹⁵ DFS 1906/23:1690 opt. af Jeppe Aakjær

¹⁶ Møller, 1939, bd. 1, p. 169. En forespørgsel til Kalundborg Museum har desværre ikke kunnet afklare, hvorvidt de genstande, som angiveligt fandtes, stadig eksisterer.

¹⁷ Aulum-fundet opbevares i dag på Herning Museum, hvorfra der dog ikke kan oplyses yderligere om proveniensens.

¹⁸ DFS 1906/23:2432 Opt. af Kristiane Olesen, 1922 efter Laurette Graulund * ca. 1849

¹⁹ Aalborg Historiske Museum er forespurgt som sagen, og kender beskrivelsen, men har ikke kendskab til, hvor fundet evt. er indleveret.

-
- ²⁰ Indførslen kan ikke umiddelbart genfindes i ministerialbogen for Gangsted sogn.
- ²¹ DFS 1906/23:1024 opt. af Henning Henningsen efter P. Skov * 1888 i Nyborg.
- ²² Optegnelsen er bl.a. refereret i Keld Grinder-Hansen: "Penge til færgemanden? Mønter i dødekulten" Nationalmuseets Arbejdsmark, 1988 p. 124
- ²³ DFS 1906/23:718 opt. og medd. v. Elise Vøls *1891
- ²⁴ Man støder ofte på forestillingen om, at afdøde kan tage skavanker med sig i graven. Fx kan man ved stygning med hånden fra et lig over fx en vorte, få den døde til at tage vorten med sig. Urinen i kisten skulle sørge for, at sengevæderiet hørte op.
- ²⁵ DFS 1906/23:3333 opt. af Andr. Lorenzen, 1936. Også en anden optegnelse – DFS 1906/43:3333 - gjort efter graveren i Bøl, 1935, oplyser, at der i de "allerfleste Grave" var fundet skår af medicinglas.
- ²⁶ DFS 1906/43:3339 opt af Andr. Lorenzen, 1935 efter V. Behmer * ca. 1860
- ²⁷ DFS 1906/43:1774 opt. af J. Greve Jensen, 1940 efter gårdmandskone, * ca. 1891.
- ²⁸ DFS 1906/43:3337 opt. af Adr. Lorenzen eft. aftægtskone, * ca. 1861.
- ²⁹ DFS1906/43:294
- ³⁰ DFS 1906/43:11 opt. af S.H. Hansen eft. lærer Chr. Hansen, Tikøb, 1941.
- ³¹ DFS 1906/43:5 opt. af Henn. Henningsen eft. gartner Larsen. Helsingør.
- ³² do. Der findes i øvrigt i Dansk Folkemindesamling en række andre optegnelser om kirken – og navnlig de væsner man kunne møde ved nattetide. Således både gravso, helhest og en spøgende præst.
- ³³ Det forekommer ikke usandsynligt, at traditionen også kan bygge på langt ældre vidnesbyrd, da velbevarede uforrådnede lig i reglen tiltrækker en del opmærksomhed i folketroen. Deres tilstand kan tolkes derhen, at den velbevarede afdøde har begået ét eller andet, som vedkommende må tilgives for, før kroppen kan formulde.
- ³⁴ Der findes mange eksempler, fx flg. DFS 1906/43:261, 1906/23:3342, 1906/23:624, 1906/23:1143, 1906/43:1452 og 1906/23:2579 m.fl.
- ³⁵ Oplysningerne om Odensefundets indhold er venligst stillet til rådighed af af museumsinspektør Jakob Tue Christensen, Odense Bys Museer.
- ³⁶ Barnet ses ikke døbt i Sct. Olai mellem 1/5 og 30/6 1743
- ³⁷ Se fx Kaiser, 1995 p. 195-196